

СОВРЕМЕНОСТ

СПИСАНИЕ ЗА ЛИТЕРАТУРА, КУЛТУРА И УМЕТНОСТ

2012

Год. 61, број 2 (септември)

СОВРЕМЕНОСТ

Списание за литература, култура и уметност

Издавач: Современост, Скопје

Редакција

Васил Тоциновски, главен и одговорен уредник

Славчо Ковилоски, извршен уредник

Никола Алтиев, уредник

Ранко Младеноски, уредник

Првиот број на Современост излезе во Скопје, април 1951 година.

Досегашни главни и одговорни уредници:

(1951) - Киро Хаџи Василев

(1951 - 1952) - Владо Малески

(1952 - 1953) - Славко Јаневски, Димитар Митрев и Ацо Шопов

(1954 - 1968) - Димитар Митрев

(1969 - 1982) - Георги Сталев

(1983 - 2002) - Александар Алексиев

(2003 - 2012) - Васил Тоциновски

sovremenost_mk@hotmail.com

Ранко МЛАДЕНОСКИ

НОВ МАКЕДОНИСТИЧКИ ТРУД НА КАЛОЃЕРА

(*Goran Kalogjera, Makedonsko devetnaesto stoljeće, Zajednica Makedonaca u Republici Hrvatskoj, Zagreb, 2011*)

За професорот Горан Калоѓера не е потребно некое посебно претставување пред македонската научна и поширока јавност затоа што тој е веќе добро познат како хрватски македонист кој неколку децении упорно и трпеливо работи врз проучувањето и афирмирањето на македонската книжевност и македонската култура воопшто во хрватскиот јазичен ареал. Меѓутоа, неговата нова книга која се однесува на еден клучен период од македонската книжевна историја, бездруго, е доволен повод да потсетиме сосема накратко на позначајните трудови на професорот Калоѓера на полето на македонистиката. Имено, од фундаментално значење за ширењето на македонистиката во Хрватска, но и за македонската книжевна историја на наше македонско тло, се неговите книги *Hrvatsko-makedonske književne veze* (првото издание од 1988 и второто дополнето од 1996 година), *Racin u Hrvatskoj* (од 2000 година), *Komparativne studije makedonsko-hrvatske* (исто така објавена во 2000 година), *Braća Miladinovi – legenda i zbilja* (од 2001 година), *Poveznice makedonsko-hrvatske* (од 2006 година), *Prilozi istraživanju makedonske povijesti književnosti* (од 2009 година) и други. Две негови книги веќе се преведени на македонски јазик (*Браќа Мила-*

диновци – легенда и стварност во 2005 година и *Хрватско-македонски литературни врски* во 2008 година) од страна на авторот на овие редови. За својата напорна неколкудецениска работа Калоѓера има добиено бројни македонски награди, а исто така е почесен член на Друштвото на писателите на Македонија, како и надворешен член на Македонската академија на науките и уметностите.

И ете, во 2011 година, професорот Калоѓера приложи уште еден значаен труд за македонската книжевна историја со наслов *Makedonsko devetnaesto stoljeće (Македонскиот деведнаесетти век)*, како издание на Заедницата на Македонците во Република Хрватска, што претставува солиден преглед на општествените (економските, социјалните, политичките, културните) збиднувања во Македонија во 19 век. Станува збор, имено, за синтеза на досегашните проучувања од страна на Калоѓера на полето на историјата на македонската книжевност во еден мошне значаен период за македонскиот народ каков што е 19 век.

Обемниот материјал што е презентираан во оваа книга е систематизиран во четири дела. Во првиот дел авторот зборува за економските, социјалните и политичките прилики на

почетокот од 19 век, за пропагандите во Македонија, за резултатите од првиот период на таканаречената преродба како и за книжевната дејност во Македонија во првата половина на 19 век. Вториот дел од книгата е резервиран за прашањето поврзано со националниот идентитет на македонските дејци од 19 век, а овде се дава и еден пресек за книжевното творештво во Македонија во последните децении на 19 век при што се зборува за собирањето, односно запишувањето и објавувањето на македонски народни умотворби, за прозните, драмските и поетските книжевни дела во овој период. Во третиот дел се обработуваат биографските податоци и дејноста на поголем број македонски писатели, учебникари и револуционери како што се Партениј Зографски, Димитрија Миладинов, Григор Прличев, Јордан Хаџи Константинов – Џинот, Марко Цепенков, Константин Миладинов, Рајко Жинзифов, Константин Петкович, Андреја Петкович, Кузман Шапкарев, Ѓорѓија Пулевски, Димитар Македонски, Венијамин Мачуковски, Ѓорѓи Динков – Динката, Натанаил Кучевишки, Павел Граматиков Божигропски, Трајко Китанчев, Евтим Спространов, Спирос Гулапчев, Ѓорѓи Капчев, Гоце Делчев и Крсте Петков Мисирков. И, конечно, четвртиот дел од книгата претставува синтеза, односно една сублимирана панорамска слика за македонскиот 19 век. Како прилог кон сето ова на крајот од книгата е дадена пообемна библиографија што се однесува на досегашните проучувања за збиднувањата во Ма-

кедонија во таканаречениот преродбенски век.

Иако основната цел на новата книга на Калоѓера е да ја предочи, пред сè, македонската книжевна историја во 19 век, сепак на авторот му е кристално јасно дека книжевните процеси никако не се изолирани од општите општествени случувања па токму затоа тој се навраќа и на економските, социјалните, политичките и пошироките културни настани во Македонија од тој период. Така, во првиот дел на оваа книга станува збор за геополитичката ситуација, за образованието, за јазичното прашање, за економските прилики и неприлики, за политичката положба на Македонија во рамките на Отоманската Империја, за печатниците и печатарите, за библиотеките и читалните, како и за музичкиот живот во Македонија. Имено, уште на почетокот од книгата Калоѓера отвора едно суштинско прашање за јужниот дел на Балканскиот Полуостров како *terra incognita* за Европа и за Европејците на почетокот од 19 век. Тоа особено се однесува на непознавањето на националните етнитети во овој дел на Европа што, секако, многу често резултира со создавање на една сосема погрешна слика за земјите и за народите од јужниот дел на Балканот, а во таа смисла и за Македонија и за Македонците. Авторот е свесен дека без разјаснување на ова и на сличните прашања подоцна не ќе може да се објаснат, на пример, наметнатите и многу често исконструирани контроверзи во врска со националната припадност на голем број

македонски културни дејци од 19 век. Во врска со ова се и елаборациите за дејствувањето на пропагандите во Македонија (грчката, бугарската и српската) коишто ќе извршат огромно влијание врз деградирањето и асимилирањето на македонското национално ткиво. Калоѓера концизно и сосема прецизно ги лоцира и пропагандните центри како налогодавачи и извршителите и методите на пропагандите, но и негативните последици за развојот на македонската култура од таквите асимилаторски политики на соседните држави. Цариградската патријаршија, белградскиот „Одбор за образование“ со „Начертанието“ од Илија Гарашанин како „света книга на големосрпската политика“ и Бугарската егзархија се трите столба на пропагандите во Македонија – грчката, српската и бугарската. Поради тоа, Калоѓера децидно потенцира дека „процесот на македонската преродба се одвива под силни притисоци од пропагандите чија што цел е да се отуѓи македонското национално битие од неговото исконско потекло. Така, Македонија, во буквална смисла на зборот, станува арена испреплетена со сите можни апаратури на странските пропаганди коишто не бираат ниту начини ниту средства ниту пари за да ги остварат своите идеи и цели“. Но, и покрај ваквите неповолни услови, сепак во 19 век во Македонија се поттикнуваат и се одвиваат епохални случувања и настани што ќе имаат пресудна улога во заокружувањето на вековните напори за обновување на македонската државност во форма на на-

ција-држава во наредниот 20 век. Во тие збиднувања од 19 век, секако, спаѓа и книжевната дејност во Македонија која, како што потенцира авторот на оваа книга, ќе ги развие сите литературни жанрови освен романот – алегориски и сатирични песни, еп, поема, балада, романса, социјално-политички песни, раскази, патописи, новели, драми, автобиографска проза, преводи, хроники, монографии, публицистичко-полемички текстови, афоризми. Ваквата книжевна дејност во Македонија во 19 век, додава Калоѓера, секако кореспондира со уметничките струења во словенските книжевности па на таков начин и со стилските формации во тогашните светски книжевности. Со оглед на мошне неповолните економско-политички услови во Македонија во 19 век, тоа се многу добри резултати, заклучува Калоѓера. Како илустрација и како потврда за автентичноста на ваквите тврдења, авторот натаму се осврнува на конкретни автори и конкретни книжевни дела од 19 век па нуди една општа слика за дејноста на Крчовски, Пејчиновиќ, Џинот, а подоцна и на Андреја Петкович, Константин Миладинов, Рајко Жинзифов, Григор Прличев, Марко Цепенков, Кузман Шапкарев, Ѓорѓија Пулевски и така натаму при што се зема предвид нивната дејност на полето на уметничката литература, на полето на собирачката дејност на македонски народни умотворби, па нивните автобиографски, монографски и патописни дела, но и нивната револуционерна дејност. Како мошне важен сегмент од сите

овие активности, Калоџера го потенцира и воведувањето на македонските народни говори во печатените книги, а за тоа се заслужни Крчовски, Пејчиновиќ, Синаитски, Константин и Димитрија Миладинови, Прличев и многу други.

Вториот дел од книгата „Македонскиот деветнаесетти век“ е систематизиран во две поглавја: „Во потрага по националниот идентитет“ и „Пресек низ книжевното творештво во последните децении на 19 век“. Во првото поглавје од вториот дел Калоџера ги елаборира автентичните причини за талкањата на некои македонски дејци од 19 век меѓу прогрчката, просрпската и пробугарската ориентација. Причините се многубројни, но меѓу најзначајните се, секако, непостоењето на македонски државни институции во која било сфера, непостоењето на еден кодифициран македонски јазик, образованието на Македонците во туѓи средни училишта и факултети, а тука е секако и огромното влијание на асимилаторските пропаганди. Но, секое прибегнување кон една од пропагандите си има свои специфични причини. Така, на пример, пробугарската ориентација на дел од македонската популација Калоџера ја објаснува како словенска алтернатива во грчко-словенскиот ривалитет. Сепак, безмалку сите македонски дејци од 19 век, на директен или на индиректен начин, упатуваат на нивното македонско потекло, на нивната македонска национална припадност. Оттаму доаѓаат и бројните судири меѓу македонските дејци и носителите на

пропагандите во Македонија, а како одраз на неприфаќањето на грчката, српската и бугарската асимилација од страна на Македонците ќе се појави и таканареченото унијатско движење во Македонија. Кога станува збор за црквата, треба да се нагласи и тоа дека Калоџера го разработува и прашањето за обидите да се возобнови укинатата Охридска архиепископија, односно Климентовата црква, како автокефална православна црква на Македонија и на Македонците. Тоа навраќање наназад во минатото кај македонистите од 19 век не запира до словенските просветители Кирил и Методиј, Климент и Наум, туку допира до антиката, односно до античкото кралство Македонија. Поголем број од македонистите сметаат дека се потомци на античко-македонските кралеви Филип II Македонски и Александар III Македонски и дека македонскиот народ во себе го носи и античко-македонскиот и словенскиот културен идентитет како наследство од минатото. Тоа е, впрочем, едно прашање кое, како што забележува и авторот на оваа книга, и денес станува актуелно во современата македонска наука и култура. Тоа е и доказ дека голем број од македонските дејци од 19 век биле сосема свесни за својата национална припадност, а за наводните колебања постојат мошне солидни и аргументирани објаснувања. Авторот на оваа книга сосема добро е запознат со фактот дека националната припадност на македонските дејци од 19 век е едно од најдискутабилните прашања во македонската книжевна

историја од овој период. Токму затоа во овој дел од книгата Калоџера ѝ посветува посебно внимание на оваа проблематика, а на тоа прашање ќе му се навраќа многупати безмалку во сите поглавја од неговиот нов труд. Треба да се спомене овде уште и интересот на Калоџера за револуционерната дејност на Македонците во 19 век со сите превирања и несогласувања меѓу централистите (сепаратистите) и врховистите, а во оној таканаречен „предилинденски период“ се елаборира и дејноста на „лозарите“, односно на Македонците групирани во списанието „Лоза“. Во второто поглавје, пак, од вториот дел на книгата авторот зборува за книжевното творештво на Македонците во последните децении на 19 век. Притоа Калоџера не пропушта да потсети дека духовен татко на таканаречената преродба на Македонците во 19 век е Димитрија Миладинов кој ќе поттикне голем број македонисти да го следат неговиот пат. Една група од тие следбеници на Димитрија Миладинов се и фолклористите, односно собирачите на македонски народни умотворби. Да не се заборава тука дека браќата Константин и Димитрија Миладиновци со објавувањето на својот Зборник во 1861 година извршија големо влијание не само врз тогашните македонисти туку и воопшто врз развојот на македонската книжевност и култура. По струшките браќа многумина Македонци ќе се зафатат со запишување и објавување на непрегледното богатство од македонскиот фолклорен трезор. Тука се мисли, пред сè, на Марко Цепенков,

Кузман Шапкарев, Ефрем Каранов, Васил Икономов и други. Во плејадата раскажувачи од 19 век Калоџера ќе ги истакне Крчовски (како основоположник на македонското книжевно-уметничко раскажување со „Чудеса на пресвета Богородица“) и Жинзифов (како основоположник на македонскиот расказ со „Прошедба“). Но, тука се и многу други прозаисти од 19 век како Спиро Гулапчев, Ефрем Каранов, Арсениј Костенцев, Стојан Божов, Коста Шахов, Евтим Спространов, Никифор Поп Филипов, Атанас Раздолгов, Васил Пасков. Мора да се признае дека некои од горенаведените имиња воопшто не ѝ се познати на пошироката македонската јавност, а и самиот Калоџера потенцира дека „македонската прозна продукција во предилинденскиот период не е доволно расветлена и истражена“, напоменувајќи дека само неколкумина македонски книжевни историчари го обработувале ова прашање, како што се Гане Тодоровски, Ванчо Тушевски, Васил Тоциновски и Валентина Миронска-Христовска. Дека Калоџера е подобро информиран и запознат со македонската книжевна историја дур и од некои македонски книжевни историчари потврдува фактот дека тој како основоположник на македонската драмска литература и на македонскиот современ театар го посочува Јордан Хаџи Константинов – Џинот (а не Војдан Чернодрински, како што тврдат некои од нашите книжевни историчари). За да биде докрај прецизен и дециден, хрватскиот македонист Калоџера прави раз-

лика меѓу „училишниот театар“ на Џинот и на театарот како институција при што ќе нагласи дека „театарот како институција се појавува во Македонија во 1864 година што може да се заклучи од... реновирањето на еден стар театар во Солун“. Покрај ова, на крајот од 19 век како драмски автор се појавува и Никола Н. Македонски, а се разбира тука е и Војдан Чернодрински со неговите едночинки од последната деценија на 19 век. И сосема на крајот од вториот дел на новата книга од Калоѓера се среќаваме со македонското поетско творештво во втората половина на 19 век. А првата проблематика со која се зафаќа авторот е прашањето за јазикот на кој македонските поети од 19 век ја пишувале својата поезија при што се повикува на едно сосема релевантно тврдење на Гане Тодоровски дека „македонската поезија на XIX век се создавала на пет до шест јазици – меѓу кои бездруго доминирал – македонскиот – мајчин јазик“. Се објаснуваат потоа сосема оправданите и разбирливи причини за полилингвизмот на таа македонска поезија по што следува еден долг „список“ на македонски поети од втората половина на 19 век. Но, Калоѓера им обрнува посебно внимание на неколку позначајни македонски поети од тоа време како што се Трајко Китанчев, Горѓија Пулевски, Евтим Спространов, Атанас Раздолов, Марко Цепенков и Арсениј Јовков.

Третиот дел од книгата за која зборуваме има само едно поглавје со наслов „Писатели, учебникари и револуционери“. Самиот наслов на овој

сегмент од новиот труд на Калоѓера укажува на тоа дека овде авторот се зафаќа со елаборација на животните врвици и на дејноста на поголем број значајни македонисти од 19 век коишто оставиле длабоки траги во македонската културна историја. Погоре веќе го дадовме списокот од македонски дејци од 19 век за кои зборува Калоѓера во третиот дел од книгава. Од тој список може да се забележи дека прегледот на македонските писатели, учебникари и револуционери започнува со Партениј Зографски, а завршува со Крсте Петков Мисирков. Интересот на Калоѓера при описот на македонските дејци е повеќестран, односно тој приоѓа од повеќе аспекти кон нивната биографија и кон нивните завештани дела. Така, на пример, за Партениј Зографски зборува како за учебникар и лингвист, но и како за верски поглавар. Во врска со Прличев, покрај неговата дејност на полето на литературата и преведувањето, Калоѓера пишува и за неговата лектира, односно за книгите од европската (пред сè француската и италијанската) книжевност што му биле добро познати на „вториот Хомер“. За Јордан Хаџи Константинов – Џинот се дава една кратка определба во врска со сите негови дејности: драмски писател, патописец, новинар, поет, фолклорист, етнолог, мистификатор, лингвист, картограф, метеоролог. Од друга страна, Калоѓера izdelува три фази во дејствувањето на Џинот – бугарска фаза, српска фаза и унијатска фаза. Тоа, секако, покажува дека авторот системски ѝ пристапува на материја-

та што се обработува во новата книга. Понатаму, за Марко Цепенков се потенцира дека е автодидакт и во општи црти се претставуваат полињата на неговиот интерес како што се собирачката дејност на народни умотворби, поезијата и драмата. Притоа не се заборава и фактот дека Цепенков врши стилски модификации при запишувањето на македонските народни приказни. Кога зборува за Константин Миладинов, посебно внимание Калоѓера обрнува на прашањето за неговата национална припадност и го потенцира фактот дека К. Миладинов и на директен и на еден индиректен начин се изјаснува како Македонец, а се наведува и податокот дека во Москва меѓу своите пријатели Константин бил познат под прекарот „Македонијата“. Во редот на македонските дејци од 19 век авторот не ги заборава ниту браќата Константин и Андреја Петкович. Двајцата браќа се, пред сè, дипломати, но тие работат и на полето на културата. Константин Петкович врши книжевна, преведувачка, журналистичка, јазична и културолошка дејност, додека Андреја Петкович е поет, преведувач и дипломат, но тука е и неговиот интерес за лингвистиката, односно за улогата на членот (за граматичката категорија *определеност*) во македонскиот јазик. И Ѓорѓија Пулевски е претставен во неговото вистинско светло во оваа нова книга на Калоѓера. Се потенцира тука неговата македонистичка ориентација како граматичар, фолклорист, историчар, лексикограф и востаник. Меѓу другите, посебен предмет на

интерес за Калоѓера е и Гоце Делчев како револуционер кој има клучна улога во напорите на Македонците за своја слободна национална држава. И сосема е разбирливо што овој преглед на македонистите од 19 век авторот го завршува со Крсте Петков Мисирков и со еден општ преглед на неговата книга „За македонските работи“ затоа што Мисирков, всушност, го претставува преминот од 19 во 20 век. Професорот Калоѓера, впрочем, мошне прегледно и системски ги претставува македонистите од 19 век со што на читателот во голема мера му се олеснуваат напорите да добие една релевантна, автентична слика за македонскиот деветнаесетти век.

Четвртиот, односно последниот дел од „Македонскиот деветнаесетти век“ претставува сублимат на претходните три делови од книгата. Калоѓера овде потенцира дека, според него, македонскиот 19 век е најживописниот, најдинамичниот и најбруталниот период од историјата на македонскиот народ. Авторот ги има предвид, пред сè, тешките услови во кои живееле и дејствувале македонистите во тој период. И покрај таквите неповолни околности, сепак во овој век, заклучува Калоѓера, почнуваат да се случуваат многу значајни настани за Македонија и за Македонците како што се прашањето за црковна автономија, напорите да се реши македонското јазично прашање, културните и книжевните дејности како и организираните востанија против Османлиската Империја. Тоа се преземени активности од Маке-

донците чии резултати ќе се покажат дури во следниот век. Токму затоа авторот на оваа книга ја застапува тезата дека македонскиот 19 век носи богатство од активности што ќе бидат од суштинско значење за подемот на македонската национална заедница.

Покрај сето ова, новата книга на професорот Горан Калоѓера е мошне значајна и поради тоа што авторот не ги презема и не ги пренесува податоците и информациите на некаков механички начин, ами нуди свои автентични погледи и толкувања за настаните од македонскиот 19 век. Оттаму доаѓаат и многу честите полемички тонови од авторот со бројни книжевни историчари коишто го истражувале овој период од македонското книжевно минато. На пример, Калоѓера не го дели мислењето со некои наши книжевни историчари за тоа дека македонскиот книжевен 19 век не дал некои посебни резултати на полето на македонската литература и култура воопшто. Тој не се согласува ниту со тезата дека образованите Македонци од 19 век морале да се определат за една од странските пропаганди (грчката или бугарската) затоа што, наводно, македонството како трета реална опција тогаш воопшто и не постоело. Калоѓера сосема аргументирано покажува дека во 19 век во Македонија се направени многу значајни чекори во бројни сфери од општествениот живот, а во врска со тоа дека во 19 век образованите Македонците го немало македонството како опција за избор, авторот на оваа книга предпочу-

ва дека македонството како трета опција за „излез“ од двете непожелни алтернативи, започнува со дејноста на Константин Миладинов кој „прв меѓу своите сонародници располага со издиференцирана самосвест за личната национална припадност, а тоа го покажува со низа примери“, па во фуснота се набројуваат тие „примери“. Ваквите полемички тонови упатени кон одредени тези на етаблирани авторитети од македонската книжевна историја само покажуваат дека авторот на „Македонскиот деветнаесетти век“ во текот на неколкуте децении трпелива истражувачка работа на полето на македонистиката изградил еден сопствен мошне солиден модел за релевантно и аргументирано валоризирање на општествените придвижувања во Македонија во текот на 19 век.

Што сè ни кажува веќе реченото погоре за новата книга на професорот Горан Калоѓера? Со оглед на фактот дека ова не е прва негова книга за македонската книжевна историја, сосема јасно е дека „Македонскиот деветнаесетти век“ го носи со себе континуитетот во афирмирањето на македонистиката и на македонската култура воопшто во Хрватска, а во таа смисла трудот афирмира и македонски книжевни дејци од 19 век коишто не ѝ се многу познати дури ни на пошироката македонска јавност. Оваа книга, исто така, е мошне значаен прилог кон проучувањата и истражувањата на македонската книжевна историја во 19 век. Дотолку повеќе што станува збор за еден сосема автентичен, оригинален прис-

тап во толкувањата на македонскиот романтичарски период во 19 век. Трудот е значаен и по тоа што авторот тука врши ревалоризирање и коригирање на бројни тези од македонската книжевна историја за 19 век. Од друга страна, „Македонскиот деветнаесетти век“ на понеупатените читатели им предочува една општа панорамска слика за историјата на Македонија во пресвртниот век на балканските и европските тенденции за создавање на нации-држави. Книгата бездруго ќе претставува предизвик и за компаративистите затоа што во неа се практикува и еден споредбен македонско-хрватски (хрватско-македонски) книжевно-историски приод кон расветлувањето на бурниот период од историјата на двете земји и двата народа (на пример, општествените услови во Хрватска и во Македонија во 19 век или, пак, мецен-

ската улога на хрватскиот бискуп Јосип Јурај Штросмаер во однос на меценската улога на македонските семејства Робевци, Шулеви и Држиловци итн.). И покрај тоа што не станува збор за историја на книжевноста во вистинска смисла на зборот, сепак Калоѓера нуди еден систематизиран хронолошки преглед на книжевните и воопшто културните настани во Македонија во 19 век. И, конечно, новиот македонистички труд на Калоѓера секако претставува продлабочување на културните врски меѓу Република Хрватска и Република Македонија, односно меѓу хрватскиот и македонскиот народ. Токму затоа, книгата „Македонскиот деветнаесетти век“ од професорот Горан Калоѓера бездруго ќе предизвика интерес и во хрватската и во македонската културна средина.